

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Liever pluralisme

Opmerkingen bij de bijdrage van Baarends & Simon in KWALON 66 en bij de reactie van Verschuren daarop

Fijje de Boer & Adri Smaling*

Het punt dat Baarends en Simon in KWALON 66 willen maken, is dat volgens hen in de Nederlandse basisliteratuur over kwalitatief onderzoek ‘het replicatie-perspectief en parallelle perspectief domineren’ (Baarends & Simon, 2017, p. 8). Voor het ‘diversificatie-perspectief en vrije perspectief’ is geen ruimte. Baarends en Simon illustreren hun aanname aan de hand van een analyse van twee Nederlands-talige boeken over praktijkgericht kwalitatief onderzoek. Zij vragen zich af of dat praktijkgericht onderzoek haar beloftes waarmaakt, namelijk de praktijk serieus nemen. Zij hebben hun twijfels daarbij. Volgens hen sluit praktijkgericht onderzoek vanuit het diversificatie-perspectief en vrije perspectief aan ‘bij de betekenisverlening van mensen zelf én (daardoor) bij praktijkgerichtheid’ (onderaan p. 9).

Wij vinden dat Baarends en Simon selectief lezen en citeren, wat mogelijk tot hun aanname leidt. Ook vinden we hun bewijsvoering zwak. Verder tonen Baarends en Simon volgens ons onvoldoende aan dat onderzoek vanuit een diversificatie-perspectief en vrij perspectief beter aansluit op de betekenisverlening van respondenten in vergelijking tot het kwalitatief onderzoek dat zij bekritisieren. Zij schetsen in de laatste alinea’s van hun bijdrage met grove pennenstreken enkele maatschappelijke ontwikkelingen die hun aanname zouden ondersteunen, waarna zij enkele mogelijkheden noemen voor validering. Ze maken niet duidelijk of dat tot betere validering leidt. We voelen ons uitgedaagd tot een reactie.

Selectief lezen en citeren

Ten eerste geven Baarends en Simon (2017) niet goed weer wat De Boer en Smaling (2011) zeggen over kwalitatief onderzoek in de inleiding van de door hen geredigeerde bundel *Benaderingen in kwalitatief onderzoek*. In Baarends en Simon (2017) staat op pagina 5: ‘De Boer en Smaling (2011) schrijven aan kwalitatief onderzoek een groot exploratief vermogen toe, een geschiktheid voor theorieontwikkeling en -toetsing, het vermogen om aan te sluiten bij de bewoordingen en betekenisverlening van mensen zelf én geschiktheid voor praktijkgerichtheid. Kwalitatief onderzoek moet kunnen “(...) bijdragen aan een verandering en verbetering van een concrete praktijk” (De Boer & Smaling, 2011, p. 11).’ Baarends en Simon lijken

* Dr. Fijje de Boer is werkzaam als wetenschappelijk docent bij de afdeling Metamedica, VUmc te Amsterdam. E-mail: fi.deboer@vumc.nl.

Prof. dr. Adri Smaling is emeritus hoogleraar Methodologie en Onderzoeksleer aan de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht. E-mail: A.Smaling@UvH.nl.

hier te zeggen dat De Boer en Smaling van mening zijn dat kwalitatief onderzoek in het algemeen al deze geschiktheden bezit. Dit vermoeden wordt twee bladzijden verderop bevestigd: 'We noemden al wat volgens De Boer en Smaling (2011) kwalitatief onderzoek kenmerkt: exploratie, theorievorming, aansluiten bij menselijke betekenisgeving en praktijkgerichtheid' (p. 7). Er wordt dus heel sterk gesuggereerd dat in de inleiding van De Boer en Smaling (2011) staat dat kwalitatief onderzoek in het algemeen die geschiktheden heeft. Maar dat staat er niet. Er staat ook niet dat kwalitatief onderzoek gekenmerkt wordt (zonder meer, altijd) door theorievorming en praktijkgerichtheid. Er staat, nadat is gezegd dat kwalitatief onderzoek een groot exploratief vermogen heeft: 'Dit neemt overigens niet weg dat kwalitatief onderzoek ook geschikt **kan** zijn voor theorieontwikkeling en -toetsing. Wanneer een onderzoek praktijkgericht is en moet bijdragen aan verandering en verbetering van een concrete praktijk zoals in hulpverlenings- en onderwijssituaties, **kan** kwalitatief onderzoek heel geschikt zijn. En wanneer men een theorie zo dicht mogelijk wil laten aansluiten bij betekenissen die de onderzochten zelf aan hun leefwereld geven (close to the data), **kan** kwalitatief onderzoek de aangewezen aanpak zijn' (De Boer & Smaling, 2011, p. 11). Er staat drie keer 'kan' (hier vet).

Perspectieven op validiteit

Een tweede probleem vormt de vergelijking door Baarends en Simon (p. 6-7) van de Nederlandse basisliteratuur over kwalitatief onderzoek met de vier perspectieven op validiteit van kwalitatief onderzoek van Sparkes (2001). Volgens Baarends en Simon kenmerkt de Nederlandse basisliteratuur zich door eenzijdigheid wat betreft die perspectieven. Naast De Boer en Smaling (2011) verwijzen zij naar Boeije (2014), Baarda (2013) en Bosch (2012). Voor al deze auteurs geldt, volgens Baarends en Simon, dat zij theorievorming het belangrijkste doel achten van kwalitatief onderzoek en uitgaan van kwaliteitseisen die gelden binnen het replicatie-perspectief of parallelle perspectief. Zij geven weer dat zowel De Boer en Smaling (2011) als Bosch (2012) onderzoek naar 'stemmen van gemarginaliseerde groepen' hieronder laten vallen. De frase 'stemmen van gemarginaliseerde groepen' komt niet in onze inleiding voor. Daarnaast verwijzen Baarends en Simon hier enkel naar invalshoeken van kwalitatief onderzoek in hun bespreking van de Nederlandse basisliteratuur, waardoor zij voorbij gaan aan uitwerkingen daarvan in kwaliteitseisen, die elders in onze bundel wel aan de orde komen.

Baarends en Simon (p. 7) lijken verder het 'bijdragen aan theorievorming' gelijk te stellen aan voorbijgaan 'aan betekenissen van betrokkenen', volgens hun kritiek op Boeije (2014). Echter, aansluiten op betekenissen van betrokkenen vormde juist aanleiding tot het ontwikkelen van een kwalitatieve onderzoekbenadering, voortkomend uit en gebaseerd op data uit de werkelijkheid, de *Grounded Theory Approach* (Glaser & Strauss, 1967). Het is een streven naar een theorie die een 'fit' toont met de situatie waarop deze zal worden toegepast. Een benadering die theorievorming een belangrijk doel acht, waar niets mis mee is als dat leidt tot een verhelderend inzicht, bijvoorbeeld in een praktijksituatie. De invalshoek – om tot een 'fit' te komen – is uitgewerkt in kwaliteitseisen die aan de uitvoering van kwalitatief on-

derzoek gesteld worden en zijn in Boeije (2014, p. 154-158) terug te vinden in maatregelen als 'reflectie op de rol van de onderzoeker' en 'terugkoppeling naar participanten'. Verder kan ook het bijhouden van een memobestand genoemd worden. Dit zijn maatregelen die bevorderen dat niet voorbij kan worden gegaan aan betekenissen van betrokkenen.

Baarends en Simon illustreren vervolgens hun aanname dat in de Nederlandse basisliteratuur het replicatie-perspectief en parallelle perspectief domineren, aan de hand van de bundel *Praktijkgericht kwalitatief onderzoek* van Wester, Smaling en Mulder (2000) en het boek *Praktijkgericht kwalitatief onderzoek: Een praktische inleiding* van Doorewaard, Kil en Van der Ven (2015). Deze selectie van publicaties door Baarends en Simon is zowel beperkt als scheef.

We noemen twee andere boeken die een genuanceerder beeld opleveren: *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie* van Maso en Smaling (2004) en *Responsieve methodologie: Interactief onderzoek in de praktijk* van Abma en Widdershoven (2006).

In Maso en Smaling (2004), toch ook behorend tot de basisliteratuur, worden noties als benuttingswaarde, implementaire waarde en participatieve waarde aan de orde gesteld (p. 81-86). Ook de authenticiteitskenmerken van de vierde-generatie-evaluatie van Guba en Lincoln (1989) als aanvulling op hun parallelle criteria worden besproken (p. 85). Guba en Lincoln zien deze nieuwe criteria, waaronder *fairness* en *catalytic authenticity*, als meer passend bij hun constructivistische wetenschapsopvatting dan de parallelle criteria uit hun oudere boek (zie ook Smaling, 2011b). Overigens wordt in Maso en Smaling (2004) ruime aandacht geschonken aan betrouwbaarheid en validiteit, maar deze worden anders opgevat en ingevuld dan bij kwantitatief onderzoek.

Abma en Widdershoven (2006) schrijven in het voorwoord: 'Het gaat in dit boek niet alleen om onderzoek ten behoeve van theorievorming, maar ook, en vooral, om onderzoek voor praktijkverbetering.' Zij kenmerken hun methodologie niet expliciet als kwalitatief, maar in feite is hun responsieve methodologie wel degelijk kwalitatief van aard. Het boek kan daarom worden gezien als een boek over praktijkgericht kwalitatief onderzoek. Zij gaan onder andere in op de vraag of onderzoek dat gedaan wordt in het kader van de responsieve methodologie wel wetenschappelijk is (p. 171). Hun antwoord is ja. Zij noemen een aantal kwaliteitseisen die passen bij de responsieve methodologie. Hier zien we ook weer de invloed van Guba en Lincoln (1989). Bijvoorbeeld bij de eis van een hermeneutisch-dialogisch proces waarin partijen actief meepraten over de uitvoering van een onderzoek. Ook bij Abma en Widdershoven (2006) gaat het om het boek van Guba en Lincoln uit 1989, dat radicaal constructivistisch is, en niet om het oudere boek uit 1985, dat nog vooral naturalistisch is, en waar Baarends en Simon naar verwijzen.

Verder negeren Baarends en Simon de verschillende benaderingen van kwalitatief onderzoek, die opgenomen zijn in De Boer en Smaling (2011). In de inleiding brengen wij de verschillende benaderingen onder in bestaande wetenschapsfilosofische stromingen, zoals de empirisch-analytische, de hermeneutisch-interpretatieve en maatschappijkritische stroming. Daarbij signaleren we dat er nieuwe stromingen bij zijn gekomen, waaronder de participatieve en intuïtieve benadering. We gaan in de inleiding niet specifiek in op perspectieven op validiteit, maar sommige auteurs bespreken in hun bijdrage de aard van de geldigheid of mogelijkheden tot

generalisatie van een bepaalde aanpak. Deze gaan verder dan het replicatie-perspectief en parallelle perspectief; zie bijvoorbeeld de bijdragen van Boog (2011) over handelingsonderzoek en van Smaling (2011a en 2011b) over respectievelijk participatief onderzoek en constructivisme in soorten.

Validiteit en pluraliteit

Een derde punt van kritiek is dat Baarends en Simon niet duidelijk maken dat onderzoek vanuit een diversificatie-perspectief en vrij perspectief meer valide en praktijkgericht zou zijn.

Baarends en Simon lijken een bepaalde vorm van praktijkgericht onderzoek voor ogen te hebben, waarin plaats is voor meerstemmigheid in betekenis (rizomatisch van karakter), inbreng van betrokkenen en oog voor het kleine. Zij stellen dat het hanteren van dergelijke kwaliteitseisen dichter bij betekenissen van betrokkenen blijft zonder met voorbeelden te komen. Echter, ook in 'gewoon' kwalitatief onderzoek, uitgevoerd door een enkele onderzoeker, kan aan deze eisen worden voldaan. De onderzoeker kan anderen inschakelen, zoals gelijken, om subjectiviteit in de uitvoering en interpretaties te voorkomen. De onderzoeker kan in de uitvoering streven naar een vorm van intervisie, samen met een begeleider, wat een stap is in de richting van kwaliteitseisen die Baarends en Simon voorstaan. De onderzoeker kan ook deskundigen uit de praktijk inschakelen en deze op basis van hun praktijkkennis laten oordelen over de echtheid (*trustworthiness*) en bruikbaarheid van het onderzoek. De onderzoeker kan vervolgens die oordelen verwerken in de resultaten. Dan komt het al een eind in de richting van kwaliteitseisen binnen het diversificatie-perspectief.

De indeling van Sparkes biedt handvatten om verschillende perspectieven op validiteit te onderscheiden, maar het wil niet zeggen dat kwalitatieve onderzoekers zich in de uitvoering van hun onderzoek aan deze indeling houden. Volgens ons berust de karakterisering van Baarends en Simon van de invalshoek van de Nederlandse basisliteratuur over kwalitatief onderzoek op te los drijfzand. Validering kan op verschillende wijzen worden ingevuld, afhankelijk van de invalshoek en specifieke mogelijkheden van het onderzoek. Pluralisme wat betreft validiteit lijkt een beter perspectief dan rigiditeit in invalshoek en uitvoering.

Een verrassend verschil

Verschuren (in dit nummer) vraagt aandacht voor een type kwalitatief onderzoek dat Baarends en Simon (2017) nu juist niet zo zien zitten. Verschuren staat een vorm van praktijkgericht kwalitatief onderzoek van het q-type voor: doelgericht, met vooraf een gestructureerd ontwerp, deductief, dat kan leiden tot causale verklaringen. Hij ontraadt het Q-type van kwalitatief onderzoek, dat doelvrij en inductief is en verder gekenmerkt wordt door onder meer een dynamisch ontwerp. Het door Baarends en Simon voorgestane type praktijkgericht onderzoek valt onder het

Q-type dat Verschuren niet voorstaat. De voorkeuren van Baarends en Simon en Verschuren staan loodrecht op elkaar.

Ons idee is om beide vormen van praktijkgericht kwalitatief onderzoek een plaats te geven en een keuze te laten afhangen van de onderzoekssituatie, zoals problemen en wensen van de opdrachtgever, belangen van betrokkenen, beschikbare tijd en expertise, budget. Ook hier lijkt pluralisme het gewenste perspectief met een heldere toelichting op de invalshoek van het onderzoek en waarbij op veelzijdige wijze vorm wordt gegeven aan kwaliteit in de uitvoering van het onderzoek.

Literatuur

- Abma, T.A., & Widdershoven, G.A.M. (2006). *Responsieve methodologie: Interactief onderzoek in de praktijk*. Den Haag: Lemma.
- Baarda, D.B. (2013). *Basisboek kwalitatief onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen: Noordhoff.
- Baarends, E., & Simon, F. (2017). Over validering van praktijkgericht kwalitatief onderzoek. *KWALON* 66, 22(3), 5-13.
- Boeije, H. (2014). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: Denken en doen*. Den Haag: Boom Lemma.
- Boer, F. de, & Smaling, A. (red.). (2011). *Benaderingen in kwalitatief onderzoek*. Den Haag: Boom Lemma.
- Boog, B. (2011). Handelingsonderzoek. In F. de Boer & A. Smaling (red.), *Benaderingen in kwalitatief onderzoek* (p. 57-65). Den Haag: Boom Lemma.
- Bosch, R. (2012). *Wetenschapsfilosofie voor kwalitatief onderzoek*. Den Haag: Boom Lemma.
- Doorewaard, H., Kil, A., & Ven, A. van der. (2015). *Praktijkgericht kwalitatief onderzoek: Een praktische handleiding*. Amsterdam: Boom Lemma.
- Glaser, B.G., & Strauss, A.L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine Publishing.
- Guba, E.G., & Lincoln, Y.S. (1989). *Fourth generation evaluation*. Newbury Park, CA: Sage.
- Lincoln, Y.S., & Guba, E.G. (1985). *Naturalistic inquiry*. London: Sage.
- Maso, I., & Smaling, A. (2004). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom.
- Smaling, A. (2011a). Participatief onderzoek: een overzicht. In F. de Boer & A. Smaling (red.), *Benaderingen in kwalitatief onderzoek* (p. 67-77). Den Haag: Boom Lemma.
- Smaling, A. (2011b). Constructivisme in soorten. In F. de Boer & A. Smaling (red.), *Benaderingen in kwalitatief onderzoek* (p. 79-92). Den Haag: Boom Lemma.
- Wester, F., Smaling, A., & Mulder, L. (red.). (2000). *Praktijkgericht kwalitatief onderzoek*. Bussum: Coutinho.